

ТМ	Г. XXVIII	Бр. 3	Стр. 277 - 283	Ниш	јул - септембар	2004.
----	-----------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

UDK 177.3:159.923.3.072

Оригинални научни рад

Примљено: 16.01.2004.

Петар Костић
Филозофски факултет
Ниш

Ранко Лојић
Министарство одбране СЦГ
Београд

ЛАГАЊЕ И ЛИЧНОСТ

Резиме

Посебно конструисаном скалом ситуационог лагања, пристојних мерних карактеристика, и структуралним психолошким тестом личности (НЕО-ПИ-Р), задатим једновремено у истраживачке сврхе и неанонимно испитане су 572 девојке и момци. Не постоје полне разлике у учесталости лагања, а чешћи и већи лажови су неморалне, неуротичне и егостичне особе.

Кључне речи: лагање, домени и аспекти личности

Увод

Постоје нестварни светови у којима понекад живе сви људи, као што је сав живот неких људи само илузија и обмана. Да није могућности нашег нервног система да "производи" оно чега "овде и сада" нема не би било науке, уметности (поготову, седме), религије, политике и индустрије забаве. И животиње умеју да се међусобно лажу, невербалним језиком, а понекад и да "преваре" њима умно супериорна људска бића (ловце, на пример).

Иако су лаж изучавале различите научне дисциплине, са различитих аспеката, лажљивце свих узраста, ипак свака генерација

људског рода има шта да каже на ову тему. Лаж и лагање је наша свакодневница. Још од саме појаве европске филозофије воде се спорови о истини и лажи. Аристотел је истицао да истина и лаж нису у стварима него у мислима и мишљењу. Пошто се мисли изражавају говором можемо јасно је да су истина и лаж у говору. Речи нису сами за себе истините ни лажне. Лажна може бити само она реченица којом се нешто тврди или пориче. Лажне су речи за оно што јест да није или за оно што није да јест, односно, неслагање суда са стварношћу. Аристотел у својој "метафизици" говори о лажној ствари, о лажном појму, опису и о лажном човеку. Човек је лажан ако се служи лажним описима или изриче лажне судове.

Појам и врсте лажи

Данас постоји више теоријских концепција које на различите начине тумаче појам лажи. У литератури се, зависно од теоријске оријентације и природе проблема које објашњавају, наводе и различите класификације лажи. Лаж није до краја дефинисана и она је за некога потреба, за некога спас, а за некога болест. Уколико тврдимо за лаж да је нетачност или одсуство истине, онда тврдимо да је човек лажов. Лаж и лагање је "свесно изрицање неистина, намерно извртање чињеница; неистина уопште, обмана."¹ Штерн наводи три елемента у лагању: свест о нетачности, намера обмане и разликовање лажи од бајколиких, фантастичних исказа². Крстић тврди да је први елемент лагања свест о изговореној лажи, други је осећај кривице, а трећи страх од последица³.

Лагање може бити директно извртање чињеница додавањем других података, измишљање догађања, прећуткивањем, итд. Костић је лажљивце поделио на ненамерне и намерне⁴. Намерне лажљивце који лажу свесно и са циљем Костић дели у професионалне и ситуационе, а ненамерне сврстава у две категорије:

а) Због субјективних слабости и недостатака (стрес, слабо памћење, лоша репродукција, погрешно опажање, итд)

б) Патолошке лажове због психичких поремећаја и обољења.

На основу овога можемо казати да је лаж неистина у циљу обмане, а лагање акција којом се спроводи та неистина у праксу.

Најзад, лаж може да буде индивидуална и групна. Индивидуална лаж је свесна или несвесна, са намером или без намере. Несвесна индивидуална лаж је много опаснија од свесне индивидуалне ла-

¹ Речник српско-хрватског књижевног језика, 1967, стр. 154.

² Штерн Вилиам, *Психологија раног детињства*, Београд, 1938, стр. 560.

³ Крстић Остоја, *Откривање лажи*, Београд, 1995, стр. 35.

⁴ Костић Иван, *Криминалистичка психологија*, Београд, 1998, стр. 186

жи⁵. Све индивидуалне лажи нису толико погубне по наше животе колико су то групне. Појединац који одраста и живи у средини где владају групне лажи неће моћи да разликује стварно и нестварно.

Како препознати лажова?

У једном вицу се тврди да политичар када се смеши и када упери у некога прст оптужујући, говори истину, а лаже када отвори уста. Особе, када лажу "аматерски", то показују "говором тела": премештају тежиште тела са ноге на ногу, укрштају ноге, грче прсте на рукама, зноје се, црвене, подрхтава им глас, гутају пљувачку, њишу тело у столицу, играње се ситним предметима, додирују око, лижу усне, пипкају нос са стране, склањању поглед од саговорника, тапкају прстима, мање и спорије говоре и праве више грешака у говору.⁶

Лагање је постало важан део политичког понашања у модерним демократијама. Толико важан да се тако и не зове већ се именује еуфемизмом "економисање са реалношћу". При томе се, осим баналног извртања чињеница, користи двосмислено и нејасно изражавање, па чак и језичке формулације које су озбиљна увреда здравом разуму⁷, а све то више нема негативно и неморално значење. О лагању на нашој политичкој сцени не треба трошити речи: сетимо се количине лажи изречене од стране политичара и народних посланика у поводу афере "Бодрум".

Да би одговор на горе постављено питање операционализовали извели смо емпиријско истраживање. На узорку од 400 младића и 172 девојке, просечне старост 20 година у две одвојене неселекционе ситуације истовремено је мерена учесталост лагања и структура личности. Вербално лагање је мерено у 18 ситуација посебно конструисаном скалом (СЛ), а личностна структура (домени и аспекти) тестом НЕО-ПИ-Р. Скала учесталости лагања поседује задовољавајуће метријске карактеристике: 85% (Alpha) поузданост, ваљаност са једним спољашњим критеријумом ($r=-0.274$), а дистрибуција је приближно нормална (скјунис=0.151; куртозис=-0.276)⁸.

⁵ Пек Скот, *Људи лажи*, Нови Сад, 1995, стр. 43.

⁶ Гордон Р. Веинрајт, *Говор тела*, Београд, 2001, стр. 135.

⁷ Сетимо се објашњења господина Клинтона да је госпођица Левински имала секс с њим, али не и он с њом

⁸ О метријским карактеристикама скале лагања ивестио је првопотписани аутор: Петар Костић, Метријске карактеристике скале лагања, *X научни скуп Емпиријска истраживања у психологији*, Институт за психологију и Лабораторија за емпиријску психологију, Београд, Књига резимеа, 2004, стр. 85

Скала учесталости лагања у 18 свакодневних ситуација:

- 1) *Лажем када истина може да повреди (заболи) мога саговорника*
- 2) *Прећутим истину да не изговорим лаж: понекад, због неких разлога, није ни разумно рећи истину*
- 3) *Говорим лажи када ме изазову саговорници зато што и они лажу о истој теми разговора*
- 4) *Лажем своје љубавне партнере*
- 5) *Као дете лагах своје родитеље*
- 6) *Лажем своје пријатеље (другове)*
- 7) *Лажем, непромишљено, када сам "под притиском", збуњено или изненађено*
- 8) *Лажем када ме уплаше, по мене, непријатне последице пуне истине*
- 9) *Умем да слажем због шале (из забаве), али касније кажем пуну истину*
- 10) *Сопствени понос ме присиљава да лажем*
- 11) *Слажем да сазнам истину (на пример, кажем саговорнику да и ја често лажем свог партнера, мада то није тачно, да лакше дознам његова искуства у том погледу)*
- 12) *Лажем ради избегавања свог јавног понижења (пред другим људима)*
- 13) *Слажем и онда када се, због неког разлога, стидим да кажем пуну истину*
- 14) *Говорим лажи када желим да оставим јак утисак на свог саговорника*
- 15) *Лажем оне који имају неку моћ надамном (надређени, старији, наставници, шефови...)*
- 16) *Слажем кад ми неистина може донети неку, било какву, корист*
- 17) *Користим недозвољена средства приликом усменог или писменог испитивања (испита)*
- 18) *На колико тврдњи у овом упитнику сте слагали?*

Формат одговарања на ставке:

- 1) никада,
- 2) скоро никада,
- 3) доста ретко,
- 4) често и
- 5) врло често.

Резултати и дискусија

Резултати овог истраживања, настали укрштањем скорова лагања и домена личности, садржани су у наредној табели:⁹

KOD	r	p	KOD	r	p
<i>N0</i>	.3216	000	O0	-.0480	354
<i>n1</i>	.1548	003	<i>o1</i>	.1540	003
<i>n2</i>	.1783	001	<i>o2</i>	-.1286	013
<i>n3</i>	.2309	000	<i>o3</i>	-.0465	370
<i>n4</i>	.3251	000	<i>o4</i>	.0259	617
<i>n5</i>	.2962	000	<i>o5</i>	-.1879	000
<i>n6</i>	.2661	000	<i>o6</i>	.0186	720
E0	-.0448	388	A0	-.2376	000
<i>e1</i>	-.2184	000	<i>a1</i>	-.1845	000
<i>e2</i>	-.0256	622	<i>a2</i>	-.2371	000
<i>e3</i>	-.1746	001	<i>a3</i>	-.2452	000
<i>e4</i>	-.0371	474	<i>a4</i>	.0193	710
<i>e5</i>	.1921	000	<i>a5</i>	-.0422	416
<i>e6</i>	.0304	557	<i>a6</i>	-.2014	000
	KOD	r	p		
	<i>C0</i>	-.4046	000		
	<i>c1</i>	-.2810	000		
	<i>c2</i>	-.2737	000		
	<i>c3</i>	-.3721	000		
	<i>c4</i>	-.2821	000		
	<i>c5</i>	-.3980	000		
	<i>c6</i>	-.3779	000		

Инспекцијом података из горње табеле налазимо да су особе које чешће лажу у вербалној комуникацији склоне уживању, комфору и чулним радостима (C0); без самодисциплине и истрајности; непромишљене су и неодговорне; бојажљиво усредсређене на себе па не могу да се свим својим могућностима посвете својим пословима; емоционално нестабилне па теже се прилагођавају средини (N0); плаховите и напрасите, неамбициозне; прихватају све послове (и оних којима нису дорасле); хаотичне су и несистематичне; нису отпорне на стресове јер су меке, повредљиве и себичне; самоусредсређене и самозаљубљене (A0); неискрене; тужне и ојађене; "хладне", усамљене и повучене; оштре, жестоке, несентименталне нарави; склоне снажним осећањима у "андреналинским активностима"; "за-

⁹ Великим словима (N0, E0 итд) у колони KOD означени су домени, а малим (n1, n2 итд) аспекти личности, латинично r обележава Пирсонове коефицијенте корелације, а p статистичку значајност. Значајне корелације су болдоване.

творени умови", не верују људима; бесне су и силовите у међуљудским околностима и односима; престрашене и напете; маштају, фантазирају и калкулишу. "Економисти реалности" су практичне особе, без смисла за узвишеност лепоте и склада.

Не постоје полне разлике у количини лагања зато што га друге полне разлике уједначавају. Момци чешће лажу од девојака јер су и више егоистични и самоусредсређени, а мање зато што су неуротични – док је код девојака сасвим обрнуто. Другачије речено, уједначеност емоционалне стабилности учиниће момке већим лажовима, док ће изједначеност доброћудности и саосећајности створити привид да девојке чешће лажу од момака.

Три целовита домена, и чак 22 аспекта личности карактеришу лажове. Дакле, човек када лаже чини то свим својим бићем, из дубина своје структуре и са (скоро) свих домена и аспеката своје особности! Добијени резултати су сасвим очекивани. Колоквијално речено, лажови су "кварне" (неморални хедонисти, С0-), "слабе" (неуротици, N0+) и "зле" (еготици, А0-) особе. Управо овим редом. Нема основа да се такво понашање, било где и било када, назива другачије него неморалним. То што нека својства оваквих особа могу побудити самислост и сажалење не мења битно етички карактер лагања у међуљудским односима. Ипак, учесталост таквих образаца вербалног у политичком понашању оправдава народско схватање да је "политика курва". Потсетимо да је један од три структурална стуба личности лажова, неморални хедонизам (супротан пол домена "савест"), одавно препознат као једна од особина које карактеришу политичаре од каријере¹⁰.

Закључак

Скала за мерење учесталости лагања у људским односима и вербалној комуникацији има сасвим задовољавајуће мерне карактеристике и може се користити у пракси. Лагање је добро укоренењено у личности и више је њоме детерминисано него ситуацијом, мада га околности чине ређим или чешћим. Особе које више и чешће лажу су мање морални људи. Девојке и младићи се не разликују у манифестовању лажи.

---

¹⁰ Види Дејвид Мекеј: *Клиничка психологија: Теорија и пракса*, НОЛИТ, Београд, 1978, стр. 57

Petar Kostić, Niš
Ranko Lojić, Beograd

THE LIE AND PERSONALITY

Summary

Specially constructed situation lie-scale with good metrical characteristics and structural psychological test of personality (NEO-P-R) are applied in the same time in research purposes to 572 young men and women. There are no sex differences in lie scores and bigger liars are amoral, neurotic and egoist persons.

Key words: Lie, Domains and Aspects of Personality